

TABU, SCHERZ OG BÖSER HUMOR

Identitetsdannelse blandt unge tyskere i Berlin 20 år efter murens fald

LOUISE VANG JENSEN

En aften hos Theo i hans bofællesskab i berlinerbydelen Treptow faldt snakken på, hvad det betød for ham og hans ven Henning at have østtysk baggrund. En diskussion fulgte om betydningen af at komme fra henholdsvis øst og vest i forhold til bevidstheden om regionalt tilhørsforhold i Tyskland. På et tidspunkt sagde Theo, at „der er lige så mange klicheer om Sachsen, Westphalen og Bayern som om øst og vest. Jeg siger også, at jeg kommer fra Brandenburg, og jeg er cool (griner). Det handler ikke kun om øst og vest, men også om regionale forskelle“.¹ Henning nikkede og supplerede med, at „det handler lige så meget om Bundesländer mod Bundesländer, for eksempel Sachsen mod Bayern, som Osis mod Wesis“.

I foråret 2010 var jeg på feltarbejde i Berlin for at undersøge, hvad kategorierne øst og vest betyder for unge tyskere 20 år efter murens fald. Undervejs blev jeg opmærksom på et særligt forhold mellem de unges regionale og nationale identitetsdannelse og en form for national identifikation, baseret på en humoristisk opretholdelse og overskridelse af regionale grænser i en tysk kontekst. I foråret 2010 var fodbold-VM-rusen over Berlin, og Tyskland vandt for første gang i 29 år det Europæiske Melodi Grand Prix. Begge begivenheder blev fejret som nationale folkefester markeret af tyske flag, der vajede overalt i gadebilledet, men den positive nationalfølelse, som begivenhederne synliggjorde, var fraværende blandt mine informanter. Flere af dem gav udtryk for, at det tyske flag for dem var forbundet med noget „overdrevet tysk“,² som de ikke kunne forlige sig med. De tog afstand fra at definere sig selv i en national kontekst, og det kom tydeligst til udtryk, da min bofælle Hannes en dag satte et klistermærke med teksten „Hate Your Heimat“ (had din hjemstav) på hoveddøren til vores bofællesskab. Med reference til en ide om et nationalt tysk *Heimat*³ kunne denne afstandtagen næsten ikke siges tydeligere. Mens de unge nødtigt definerede sig selv i en national kontekst, blev regionale forskelle, såvel mellem øst og vest som mellem

„regioner“ i bredere forstand, ofte genstand for de unges interne positionering. De unge mødtes, ligesom et stort udsnit af tyskere i øvrigt, søndag efter søndag for at se krimiserien „Tatort“ (gerningssted). Krimiseriens handling udspiller sig i forskellige tyske regioner, og de regionale særtræk og stereotyper udgør et centralt element i serien. „Tatort“ har gennem de 40 år, serien er blevet vist, først i Vesttyskland, senere i hele det genforenede Tyskland, udviklet sig til et nationalt tv-fænomen, og omkring skærmen kunne mine informanter med et glimt i øjet joke med, at „dem fra Schwaben ikke kan lide dem fra Baden Baden“, „i Hamburg er de så snobbede“, og „hvis han er fra Sachsen, er det lige meget, hvor sød han er“. Helt i tråd med de utallige tyske vittigheder, der karikerer stereotype forestillinger om regionale forskelle i Tyskland.⁴ En regionalt defineret humor, der har en lang tradition i en tysk kontekst og som i sidste ende er nationalt defineret.

I denne artikel viser jeg med to nedslag i den antropologiske litteratur om humor, hvordan en gruppe unge tyskeres nationale identitet skabes i *overskridelsen* af interne regionale grænser snarere end blot gennem *markeringen* af ydre nationale grænser.⁵ Artiklen skriver sig op mod et udbredt argument i den eksisterende antropologiske tyskslitteratur, der lyder, at det regionale skel mellem øst og vest fortsat udgør en hindring for, at en fælles national identitet kan opstå (se fx Berdahl 1999:232; Boyer 2006:363; Glaeser 2000). På baggrund af min deltagelse i en gruppe studerendes hverdagsliv i Berlin peger min undersøgelse på, at den regionale grænsedragning frem for at stå i modstrid til en fælles national identitet kan fungere som dens forudsætning. De unge tyskeres nationale identitet skabes ikke på trods, men på grund af deres *enighed* om at positionere sig selv og hinanden ud fra regionalt afgrænsede kategorier som *Ossi*, *Wessi* og *Bayer*. Deres humoristiske markering af de regionale forskelle rummer en overskridelse af de regionale grænser, som i sidste ende konstituerer deres nationale fællesskab på tværs af disse grænser.

Nationalisme

Mit studie skriver sig ind i et omfattende antropologisk forskningsfelt om national identitet (se fx Gellner 1994 [1983]; Anderson 2006 [1983]; Kapferer 1988; Herzfeld 1997), der også omfatter store dele af den antropologiske litteratur om Tyskland (Borneman 1992; De Soto 1998; Berdahl 1999; Boyer 2006). Jeg henter inspiration i et perspektiv på nationalisme, som udspringer af historikeren Benedict Andersons begreb om „forestillede fællesskaber“ (Anderson 2006 [1983]) og en opfattelse af, at nationer konstrueres og afgrænses gennem forestillingen om fællesskaber mellem nationalstatens borgere. Anderson peger på, at bogtrykkerkunstens nationale udbredelse har gjort det muligt for nationalstatens

borgere at være i kontakt med hinanden uden nogensinde at mødes. Derved bliver de i stand til at indgå i forestillede fællesskaber. Fællesskaber, der vel at mærke rækker ud over ideologiske og etniske tilhørsforhold (op.cit.26). I tysk kontekst er særligt antropologen John Borneman inspireret af Andersons perspektiv (Borneman 1992), og med termen „nationness“ definerer han, hvordan nationale tilhørsforhold opstår blandt berlinere på begge sider af det delte Berlin i årene op til genforeningen; ikke som særlige holdninger eller attituder over for en given nationalstat, men derimod baseret på en „levet erfaring inden for nationalstatens rammer“ (op.cit.338; min oversættelse). Bornemans perspektiv på nationale tilhørsforhold som „erfarede“ frem for „villede“ i ideologisk forstand åbner for en forståelse af, hvordan en gruppe unge tyskere kan indgå i et nationalt defineret fællesskab på tværs af de grænser, de opstiller mellem hinanden. Når de unge joker med hinandens regionale baggrunde, eksempelvis foran fjernsynet søndag aften omkring krimiserien „Tatort“, er det ikke med det formål at dyrke et nationalt fællesskab i ideologisk forstand. Resultatet bliver dog alligevel en form for praktiseret national samling, der bygger på en nationalt defineret humor og en fælles forståelse af regionale stereotyper i en tysk kontekst. I min tilgang til national identifikation trækker jeg også på antropologen Michael Herzfelds begreb om „cultural intimacy“ (1997). Begrebet er en bred betegnelse for, hvordan nationale tilhørsforhold skabes, ikke gennem enten positive eller negative ytringer om nationalstaten, men derimod i de mange forskellige ambivalente måder, mennesker i deres hverdagsliv udtrykker et indgående kendskab til en national kontekst på. Med dette argument demonstrerer Herzfeld, hvordan et nationalt tilhørsforhold ikke blot konstrueres gennem forestillingen om fællesskaber, men også gennem praktiske essentialiseringer af, hvad nationalstaten er. Netop denne centrale pointe hos Herzfeld er relevant for at forstå, hvordan mine informanternes nationale identifikation udgøres af en afstandtagen til deres nationale tilhørsforhold. En afstandtagen, som altså samtidig bekræfter det nationale tilhørsforhold. I det følgende udfolder jeg, hvordan jeg når frem til en forståelse af „identitet“, der kan rumme denne flertydighed.

Identitet og overskridelser

Identitetsdannelse og grænsedragning har været sammenhængende størrelser i den antropologiske fagteori, siden Barth i 1969 præsenterede sin teori om, at „etniske grupper“ defineres gennem etableringen og opretholdelsen af grænser snarere end gennem deres „kulturelle“ indhold (Barth 1969:15). I denne artikel henter jeg inspiration i Barths grundlæggende og udbredte tanke om, at identitet skabes i relation til grænser (Barth 1969). Men hvor Barth peger på, at grænser

udadtil definerer en „gruppes“ identitet *indadtil* (op.cit.10-15), foreslår jeg, at mine informanternes markering af grænser *mellem sig* definerer en fælles identitet, der er kendetegnet ved at *overskride* grænserne. I forståelsen af forholdet mellem identitet og overskridelse af grænser trækker jeg på antropologen Alexei Yurchaks begreb om „ambivalente positioner“ (Yurchak 2006). Yurchak har udført feltarbejde blandt „den sidste sovjetgeneration“ og beskriver, hvordan unge russere frem for at positionere sig *direkte* i opposition til den dominerende diskurs i stedet på forskellige måder positionerer sig *ambivalent* i forhold til den. Det gør de ved på samme tid at „identificere“ sig med og „distancere“ sig fra denne diskursive kontekst (op.cit.132). Jeg bruger Yurchaks forståelse af, at identifikation skabes ambivalent, til at begrebsliggøre, at identitet ikke alene er et spørgsmål om identifikation med flere afgrænsede kategorier, som præsenteret hos eksempelvis Jenkins (2008), men også et spørgsmål om forskellige *niveauer* af identifikation – regional og national identifikation såvel som større og mindre grad af identifikation. Tilsvarende foreslår jeg, at de unges identitet er flertydig i mere end én forstand. Dels, i tråd med Jenkins’ forståelse, fordi de identificerer sig med *både* den ene og den anden kategori, eksempelvis ved både at se sig selv som tysker og Ossi (op.cit.17). Dels i den forstand, at de ikke nødvendigvis identificerer sig *fuldstændigt* med nogen af delene (Yurchak 2006:252). De unges identifikation sker således på flere niveauer, både i form af en identifikation med flere kategorier og en ambivalent identifikation med disse kategorier. Den ambivalente identifikation udfordrer grænsetænkningen, og heri, foreslår jeg, består det overskridende i mine informanternes praksis. Gennem deres humoristiske positionering overskrides de afgrænsede kategorier, som deres jokes er møntet på. Som vi skal se, er der en sammenhæng mellem de unge tyskeres humoristiske positionering og afgrænsning af sig selv i forhold til hinanden og en alvor, der består i et tabu baseret på deres forskellige historiske bevidsthed om Tysklands delte fortid. De forskellige historiske bevidstheder skaber en grænse mellem dem, som humoren overskrider. Når jeg gennem artiklen beskriver sammenhængen mellem humor, tabu, identitetsdannelse og overskridelse blandt unge tyskere, er det med inspiration i antropologen Michael Jacksons (2002) begreb om (den humoristiske) fortællings potentiale til at komme omkring det tragiske. Jackson beskriver joken som en ambivalent og flertydig størrelse, der evner både at overskride regler og tabuer og bryde grænser mellem kategorier (op.cit.180). Inspireret af Jacksons forståelse af humorens væsen foreslår jeg, at de unges joking med regionale kategorier faciliterer en overskridelse af kategorierne, som bliver et aspekt af, hvordan de skaber deres nationale identitet.

Feltarbejde og informanter

Denne artikel er baseret på empirisk materiale indsamlet under fire en halv måneds feltarbejde i Berlin mellem januar og juni 2010. Omdrejningspunktet for studiet var en gruppe unge tyskere mellem 23 og 30 år, fortrinsvis universitetsstuderende, som jeg fandt frem til ved hjælp af „sneboldmetoden“: dels via tidligere bekendte og dels via Berlins mange hjemmesider for bofællesskaber. Nogle af mine informanter var opvokset i Berlin, de fleste var tilflyttere fra de 16 delstater, Tyskland udgøres af. Regionale dele i en national helhed. De unge boede i bofællesskaber i kvarterer som Neukölln, Kreuzberg, Mitte, Prenzlauer Berg og Friedrichshain. Jeg selv boede i et bofællesskab i bydelen Kreuzberg i perioden, og de skiftende beboere og deres venner, jeg mødte i hjemmet, udgjorde mine primære informanter.⁶

Mit analytiske fokus på humor afspejler den uformelle omgangsform, jeg havde med informanterne i felten. I bofællesskabet i Kreuzberg fik jeg hurtigt tildelt rollen som „bofælle“, og jeg blev inkluderet i mine bofællers sociale liv i og uden for hjemmet. Vi tog sammen på weekendture til Hamburg og Dresden, spillede frisbee i parken og gik til fester i weekenden. Mine tyskkundskaber rakte til at gennemføre feltarbejdet uden brug af tolk, hvilket gav mig stor frihed til at indgå i forskellige sociale sammenhænge med de unge. I takt med at jeg fik styrket mit sprogøre, blev jeg opmærksom på nuancer ikke mindst i forhold til, hvornår noget var sagt i spøg eller i en ironisk tone. Denne føling med sproget blev en vigtig kilde til viden, i særdeleshed fornemmelsen for den humoristiske tone, som denne artikel kredser om.

Tysklands tabuiserede fortid

I løbet af feltarbejdet bemærkede flere af de unge, at det ville være godt for mig at tale med ældre generationer af tyskere eller at tage et andet sted hen end Berlin for at få en fornemmelse af den mere alvorlige forståelse af kategorierne øst og vest, de mente gjorde sig gældende uden for deres sociale kontekst. Jeg var imidlertid netop interesseret i, hvad der ligger til grund for, at øst og vest bliver håndteret humoristisk i en gruppe af unge i Berlin, idet andre forskere allerede havde påvist hvordan kategorierne andre steder og i andre sammenhænge er forbundet med alvor (Boyer 2006:372; Berdahl 1999:164). Denne sammenhæng mellem humor og alvor, som også tidligere er beskrevet i og uden for antropologien (se fx Jackson 2002; Høffding 1967 [1916]), er central for at forstå, hvordan en gruppe unge tyskere bruger humoren til at positionere sig i forhold til hinanden. Der er med andre ord en sammenhæng mellem den jokende tone, jeg oplevede blandt de unge, og et tabu om Tysklands delte fortid. Et tabu, jeg udfolder i det følgende.

„I øst arbejder man med at komme sig over socialismen, mens man i vest arbejder med at komme sig over øst.“ Denne udtalelse, formuleret af den tyske forfatter Jana Hensel, der har østtysk baggrund, sætter en todelt historisk bevidsthed, som jeg oplevede blandt de unge, på spidsen.⁷ De unge med vesttysk baggrund virkede ofte lettere uinteresserede og havde svært ved at finde på noget at sige, når jeg i løbet af feltarbejdet spurgte ind til opfattelsen af øst og vest i dag. De talte om Tysklands delte fortid i generelle termer, ud fra hvad de havde læst i bøger og set på film. De unge med østtysk baggrund derimod talte med udgangspunkt i forældres og ældre søskendes fortællinger samt personlige oplevelser løs om fortid, rødder og transition. Den todelte historiske bevidsthed kom til udtryk i to forskellige måder at forholde sig til øst- og vestkategorier på, som Theo, en 23-årig studerende fra Cottbus i Brandenburg, understregede:

De vesttyskere, der er født i vest i '87, har slet ikke nogen østerfaring, hvorimod dem, der i samme år er født i øst, er vokset op i øst, også efter murens fald. Vi er vokset op i to forskellige regimer, om man så må sige. Bevidstheden om at komme fra øst er klarere end bevidstheden om at komme fra vest. Det fylder mere i hovedet, det brænder under neglene.

Som Theo udtrykker det, holdt de unge med østtysk baggrund fast i en østtysk identitet ved at sætte sig selv i opposition til de unge „vesttyskere“. Efter genforeningen af Tyskland er det tidligere DDR i den offentlige debat blevet betegnet som en „uretsstat“ (Unrechtsstaat) over for den vesttyske „retsstat“. Den vesttyske struktur og lovgivning blev efter samlingen gældende for hele det genforenede Tyskland, ligesom den regionale inddeling i delstater, der ikke var i brug i DDR, blev genindført i den østtyske del af landet (Borneman 1993:293). I denne reorganisering af nationen, hvor Østtyskland i stor stil blev „overtaget af Vesttyskland“, med en af de unges ord, mistede mange østtyskere „orienteringen“ i bogstavelig forstand (op.cit.293). Som følge heraf talte man i Tyskland efter genforeningen om, at det var den vesttyske selvforståelse, der forsvandt, og den østtyske, der bestod – eller nærmere opstod efter murens fald, „genforeningen udslettede Østtyskland, men skabte en østtysk bevidsthed“ (Sampson i Berdahl 1999:174).

En aften gik jeg en tur rundt i mit kvarter sammen med Sofia fra den vesttyske by Köln. Hun fortalte, at hun ikke selv mindedes at have fået fortalt noget om det delte Tysklands historie. Hendes familie kendte ikke nogen „derovre“ og havde „slet ikke noget at gøre med øst“. For Sofia gælder det som for andre af de unge med vesttysk baggrund, at de opfatter det delte Tysklands historie som en overvejende østtysk historie, der ikke har noget med dem at gøre. Således fortalte Sofia, at det først var, da hun flyttede til Berlin for at studere, at hun rigtig blev bevidst om, at „der var noget, der hed øst, og hvad det havde haft af betydning“.

Ligesom de øvrige unge med vesttysk baggrund havde Sofia svært ved at se, hvorfor jeg fandt hende interessant at tale med, og hun hentydede flere gange til, at jeg kunne interviewe hendes „østtyske“ venner. Jeg syntes dog netop, hendes ikke-forholden sig til øst var interessant i betragtning af, at temaet øst-vest stadig fylder en del i Tyskland politisk såvel som i medierne. Særligt i Berlin bliver man tvunget til at forholde sig til den tidligere deling af Tyskland gennem biografier om livet i øst, film som *Sonnen Allé* (1999), *Goodbye Lenin* (2003) og *Das Leben der Anderen* (2006), udstillinger, teaterforestillinger, arkitektur og valfartende turister. Men netop dette paradoks rummer også en forklaring på de unge med vesttysk baggrunds ikke-forholden sig til den todelte tyske fortid. I en kontekst, hvor unge tyskere bliver bombarderet med information om det delte Tysklands historie, er selvsamme historie blevet til „tabu“ (Radcliffe-Brown 1968:134; Borneman 1998:183) i den simple forstand, at de unge, som er flyttet til Berlin fra det vestlige Tyskland, ikke taler om dette stykke tyske fortid. Tysklands delte fortid er forbundet med så mange modsatrettede fortællinger, at unge vælger at forholde sig til den ved at undgå at italesætte temaet. Som Sofia formulerede det: „De [østtyskerne] husker det [DDR] sikkert som godt – det var jo deres barndom. Men vi [vesttyskerne] lærer om det som dårligt. Hvem skal man tro?“

Blandt en generation af unge med vesttysk baggrund, for hvem Tysklands delte fortid er forbundet med flere spørgsmål end svar, bliver tabuet en måde at forholde sig til denne fortid på – ved netop ikke at forholde sig direkte til den. Sofias måde at forholde sig til øst på kan hjælpe til forståelsen af, hvad tabuet består i. På vores gåtur fortalte hun om den akavede situation, der kunne opstå i mødet mellem to unge med henholdsvis øst- og vesttysk baggrund, når snakken faldt på den delte fortid. Hun fortalte:

Hvis man møder én i byen og snakker om et gammelt fjernsynsprogram for børn, og vedkommende siger, 'det kender jeg ikke', og man siger, 'jo, kom nu, det må du da kende', og han eller hun siger, 'jamen det havde vi ikke', så kommer man i tanke om at, nå o.k., du er østtysker, og det er vildt, at de har en helt anden historie. Man får en mærkelig fornemmelse, når sådan noget sker.

Jeg spurgte, hvad det var for en fornemmelse, og hun fortalte, at:

Det er en følelse af ikke at vide, om man skal undskylde, fordi man ikke ved, om det er et følsomt emne, og at man heller ikke vil undskylde så meget, at man fremstiller den anden som et offer, fordi det hele var så dårligt.

Sofias bekymring for at optræde forkert over for en „østtysk“ jævnaldrende illustrerer tabuet. Hendes frygt for at komme til at støde nogen fører til, at hun hellere undlader at sige noget. Sofias refleksion over sin egen rolle viser hendes

bevidsthed om at udgøre den stærke part i et ulige styrkeforhold mellem øst og vest (Boyer 2006). En bevidsthed, der er med til at etablere tabuet om Tysklands delte fortid blandt de unge med vesttysk baggrund.

Trods de 20 år, der er gået siden murens fald og Tysklands samling, er landets delte historie stadig knyttet til familiære erfaringer for de unge med østtysk baggrund og forbundet med distance og uvidenhed for de unge, som er vokset op i vest. Diskrepansen i de unges historiske bevidsthed har ført til en tabuisering af Tysklands delte fortid blandt de unge med vesttysk baggrund. Men som jeg vil vise, indgår de unge med både øst- og vesttysk baggrund i „jokingrelationer“, der gør det muligt for dem at overskride tabuet mellem sig og skabe en fælles identitet på tværs af deres oplevede regionale forskelle (Jackson 2002:183).

Jokingrelationer

Humor har figureret i store dele af faghistorien i studier af „joking“ som et fænomen, der både opretholder og udfordrer sociale normer og strukturer (se fx Radcliffe-Brown 1968; Douglas 1968; Apte 1985; Palmer 1994), såvel som i studier af de sociale og politiske implikationer af humorens sarkastiske, ironiske udtryksformer og flertydige egenskaber (Yurchak 1999, 2006; Sabonis-Chafee 1999; Jackson 2002; Pedersen 2011). Med introduktionen af begrebet „jokingrelationer“ („joking relationships“) var Radcliffe-Brown blandt de første til at udarbejde en antropologisk teori om humor. Hans velkendte definition af jokingrelationer lyder:

En relation mellem to personer, hvor den ene i reglen har lov til, og i nogle tilfælde forventes, at drille eller lave sjov med den anden, som til gengæld forventes ikke at lade sig støde. Det er vigtigt at skelne mellem to primære varianter. Den ene relation er symmetrisk – begge personer driller eller laver sjov med den anden. I den anden variant er relationen asymmetrisk – A joker på bekostning af B, og B accepterer drilleriet uden repressalier. Eller A driller B så meget, han ønsker, mens B til gengæld kun driller A lidt. [...] Jokingrelationen udgør en ejendommelig kombination af venskabelighed og antagonisme. Opførslen ville i enhver anden social kontekst udtrykke og vække fjendtlighed, men den er ikke ment i alvor og skal ikke tages seriøst (Radcliffe-Brown 1968:90-91).

En række aspekter af Radcliffe-Browns jokingrelationer⁸ er særligt relevante at fremhæve her. For det første den asymmetriske jokingrelation, der er kendetegnet ved, at den øverst placerede i et hierarki har „tilladelse“ til at joke med den lavere rangerende i relationen. Dernæst den tvetydighed, som jokingrelationen rummer, der gør det muligt at markere både venskab og fjendskab i humoristiske udtryk. Med andre ord på samme tid at udstille og tage brodden af konflikter mellem

to parter (op.cit.91). Endelig beskriver Radcliffe-Brown, at en jokingrelation kan opstå mellem to parter, der er kendetegnet ved en samtidig tilknytning og afstand, social forening og adskillelse. Eksempelvis i relationen mellem en mand og hans kones familie. Manden udgør en *outsider* i forhold til konens familie, men i kraft af ægteskabet og de fælles børn er han alligevel en del af familien (ibid.). Denne adskillelse og samling, der kendetegner jokingrelationen, er mit afsæt for en sammenligning med de unges sociale kontekst i Berlin. De unge er netop kendetegnet ved at være samlede og adskilte på samme tid. De er forbundet gennem deres hverdagsrelationer i Berlin, men adskilte af deres positioneringer ud fra forskellige regionale tilhørsforhold og historiske bevidstheder. Jeg foreslår, at særlige jokingrelationer er opstået blandt netop denne generation af unge tyskere, der på netop dette tidspunkt er samlet i Berlin, hvor unge fra hele landet mødes. De unges jokingrelationer kom under feltarbejdet til udtryk i to former for humor – *Scherz* og *böser Humor*.

Scherz - venskabelige drillerier

Som sagt oplevede jeg under feltarbejdet, hvordan kategorier relateret til „øst“ og „vest“ blev italesat med små jokende kommentarer og anekdoter mellem de unge. Over et spil bordfodbold blev de røde spillere omtalt som „de røde fra øst“, ved middagsbordet i Kreuzberg blev en frisure betegnet som en „rigtig Ossi-frisure“ og over en øl hos Theo blev den nordvesttyske by Münster omtalt som „indbegrebet af borgerlig vesttyskhed“. Situationer som disse illustrerer den form for humor og jokingrelation, som kaldes Scherz. Scherz kan bedst oversættes til „spøg“ eller „joke“, og begrebet blev brugt i flæng af de unge som betegnelse for en alment accepteret form for drillerier, der bliver fremsat i en venskabelig tone, med et smil og et glimt i øjet. En Scherz efterlader ikke nogen tvivl om, at afsenderen udtrykker sig i spøg og ikke i alvor, og at betydningen af det sagte er harmløst ment. Frida på 24 fra Østberlin brugte Scherz til at beskrive sin østtyske identitet, da jeg en lørdag i maj blevet inviteret til morgenmad i hendes bofællesskab:

Jeg tror, min generation er en af de første, hvor det ikke er så præsent det her med Ossi og Wessi. Jeg siger det også nogle gange, men det er ment for sjov, tror jeg. Du er Wessi, haha. Hvis nogen fortæller, at deres forældre kører Audi Campio, så siger man arh, er du Wessi eller hvad? Har dine forældre røven fuld af penge eller hvad? Men vi siger det kun som Scherz. Med tiden er det blevet sådan, at man godt kan lave sjov med det. Det er bare sådan nogle dumme udtryk. De er ikke ment alvorligt.

Umiddelbart udtrykker Frida et behov for at fastholde en partikulær østtysk identitet i tråd med den „afgrænsningsidentitet“ mellem øst og vest, som har været

fokus for mange tidligere tysklandsstudier (Berdahl 1999; Dyke 2001; Falter 2006). Men som Fridas humoristiske tone antyder, kan de unges positioneringer ikke alene forstås inden for rammerne af en grænsedragning mellem øst og vest. Det væsentlige i denne sammenhæng er at lægge mærke til, at den grænse, Frida trækker mellem øst og vest, er ment som Scherz.

Fridas udtalelse rummer en ironisk distance, som åbner for en flertydig forståelse af det udtrykte (Fernandez 2001:9). Ironiens flertydighed er interessant at inddrage i kobling til de unges jokingrelationer, og Fridas udtalelse. Hun identificerer sig med at være østtysker, samtidig med at hun tager afstand fra betydningen af forskellene mellem øst og vest. Hendes identifikation slører grænsen for hendes regionale tilhørsforhold, og hendes Scherz bliver brugt til at forholde sig flertydigt til øst- og vestkategorierne. Frida markerer „fjendskabet“ i jokingrelationen ved at udstille den arrogante Wessi og „venskabet“ ved at markere, at bemærkningen er sagt i spøg uden hensigt om at skabe konflikt (Radcliffe-Brown 1968:107). Scherzrelationen er symmetrisk i den forstand, at de unge med både øst- og vesttysk baggrund kan joke med hinanden i den venskabelige Scherz-tone. Når udtryk som „arrogante Wessi“ bliver sagt som Scherz, indgår de som en form for „accepteret respektløshed“ (op.cit.95), der på samme tid skaber samling og fastholder afstand mellem de unge med øst- og vesttysk baggrund i jokingrelationen. Gennem Scherz lægger de unge med østtysk baggrund en humoristisk distance til deres identifikation med øst. Frida bruger de stereotype billeder af Wessis til at lægge afstand, ikke til sine jævnaldrende med vesttysk baggrund, men snarere til skellet mellem øst og vest i en tysk kontekst. Den venskabelige jokington, som Scherz er et udtryk for, afspejler en fælles forståelse på tværs af de unge fra øst og vest. En forståelse af, at man kan joke med kategorierne øst og vest og derved momentvist udfordre eller udviske grænserne mellem dem. På denne baggrund opstår der en form for national samhørighed på tværs af de unges forskellige historiske bevidstheder (op.cit.90).

Böser Humor - hånlige konfrontationer

Jokingrelationen, der kommer til udtryk mellem de unge, skal ses i forlængelse af den øst-vest-humor, der opstod i Tyskland umiddelbart efter murens fald, eksempelvis beskrevet af Berdahl (1999). Humoren i transitionsperioden op gennem 1990'erne var særligt kendetegnet ved, at vesttyskere gjorde grin med østtyskere på en nedsættende måde (op.cit.164). Et populært eksempel er forsidebilledet til det vesttyske satireblad *Titanic*. Billedet forestiller en østtysk kvinde, der skal til at sætte tænderne i en skrællet agurk under overskriften „Min første banan“ (Titanic 2012) med hentydning til, at bananer ikke var til at få i DDR

og derfor meget populære blandt østtyskere efter genforeningen (Berdahl 1999: 164). Jonas, min gamle bofælle fra Giessen i Vesttyskland, beskrev denne form for humor som „böser Humor“, forstået som grov eller ond humor. Han fortalte, at „alle familier har nogle sårbare historier, som sætter grænser for, hvordan man kan joke med øst og vest“. Mens Scherz betegner den humor, der holder sig inden for den accepterede grænse i en given social kontekst, balancerer böser Humor på grænsen af jokingrelationen mellem de unge. Som Mona antydede, en dag jeg besøgte hende i i bydelen Mitte i Østberlin, tæt på, hvor hun også var vokset op:

En østtysker vil nok tage østjokes mere alvorligt, fordi de handler om hans egen historie. Og derfor kan han slet ikke grine ad det. Hvis østtyskeren skulle gøre grin med Vesttyskland, skulle han gøre grin med Tyskland, som det ser ud i dag [...] Vesttyskere kan joke med øst, fordi det ikke er en del af deres historie.

Som Mona antyder, udgør øst og vest i tysk kontekst ikke alene geografiske termer, men også begreber, der er forbundet i et tidsligt magtforhold (Borneman 1992: 319; Berdahl 1999:134). Et magtforhold, som med antropologen Johannes Fabians termer tydeliggør, at tid kan udgøre et ideologisk konstrueret magtinstrument (Fabian 1983:144). I relationen mellem øst og vest betyder forholdet mellem magt og tid, at Østtyskland bliver positioneret i fortiden i forhold til en overvejende vesttysk nutidig virkelighed (Boyer 2006). Dette magtforhold, hvor vest er nutiden (normalen), mens øst er fortiden, ser vi konkret udspillet, når Sofia fra Köln bliver forlegen over sin *vesttyskhed* i mødet med en jævnaldrende med (en „dårlig“) østtysk baggrund. Magtforholdet kommer til udtryk i jokingrelationen mellem de unge og påvirker, hvem der kan joke med hvad. De unge med vesttysk baggrund kan fremstille stereotype forestillinger om øst, fordi øst, såvel i dag som historisk, ligger uden for deres opfattelse af sig selv. De unge med østtysk baggrund kan derimod kun delvist identificere sig med øst, idet de samtidig befinder sig i den vesttyske virkelighed, der for dem er „Tyskland, som det ser ud i dag“, med Monas ord. Derfor er det vanskeligere for de unge fra øst at essentialisere vest, end det er for de unge fra vest at essentialisere øst (Apte 1985:130). Dikotomien mellem øst og vest er i den forstand amputeret. De unge, som er opvokset i vest, kan stille sig i opposition til deres jævnaldrende med østtysk baggrund og opstille jokes om Ossi, mens de unge, som har baggrund i øst i stigende grad har vanskeligt ved at fastholde billedet af Wessis som „den anden“.

En følge af det ulige magtforhold er asymmetriske jokingrelationer mellem de unge, der har forskellig status. I Radcliffe-Browns udlægning af relationen består asymmetrien i, at en person med høj status kan joke med en person med lavere status, som forventes at acceptere joken. Blandt de unge er det omvendte

tilfældet. De unge med baggrund i øst kan relativt uproblematisk joke om „den Wessi“, som forventes at acceptere joken som Scherz. Derimod er jokes, som kommer fra de unge fra vest adresseret til de unge fra øst forbundet med større risiko for at blive opfattet som böser Humor. Antagelsen er, at unge med østtysk baggrund, som underordnede i en vesttysk virkelighed, lettere vil lade sig støde af joken (Apte 1985:125), i stil med hvordan eksempelvis betegnelsen „nigger“ bliver asymmetrisk accepteret blandt amerikanere med og uden afroamerikansk baggrund i en amerikansk kontekst (Hartigan 2009:7). Den asymmetriske joking-relation kom eksempelvis til udtryk mellem to venner til min bofælle Hannes under fejringen af hans fødselsdag kort tid efter min ankomst til felten.

Til festen havde Hannes placeret mig mellem Carl og Stefan, to af hans venner fra forskellige sammenhænge. De to kendte ikke hinanden, og jeg havde heller ikke mødt dem før. Jeg faldt i snak med Stefan og spurgte, hvor han kom fra, hvortil Carl grinende afbrød: „Kan du ikke høre det på den måde, han taler?“ Med henvisning til Stefans østberlinerndialekt. De to drenge var begge fulde, og mens Stefan fortalte, blev Carl tiltagende grov over for ham. Jo mere Stefan fortalte om sin østtyske baggrund, jo flere spydige indspark kom Carl med. „Din Ossi“ vrængede han i et nedsættende tonefald. Stefan ignorerede ham og fortalte videre om at have lært russisk fra første til sjette klasse i skolen, hvortil Carl svarede: „Du er også bare sådan en Zoni“ med henvisning til, at DDR også blev betegnet som den sovjetiske besættelseszone. Selvom Stefan i situationen ikke reagerede på Carls nedsættende bemærkninger, blev jeg hurtigt klar over, at dette var et eksempel på en grov humor, der ikke var alment accepteret blandt de unge. Efter festen undskyldte Hannes sin ven Carls opførsel med, at han var fuld, og der var bred enighed i bofællesskabet om, at Carl var gået over stregen.

Hændelsen til Hannes' fødselsdag tydeliggør grænsen for jokingrelationen mellem de unge. En joke betegnes ofte som afhængig af at blive tilladt som sådan (Douglas 1968:366). Carl havde ikke opnået tilladelsen til at joke og brød etiketten for jokingrelationen mellem de unge ved at anvende böser Humor over for Stefan (Radcliffe-Brown 1968:103). Situationen illustrerer, at der er grænser for, hvordan en ung med baggrund i vest kan joke med en jævnaldrende med baggrund i øst og viser desuden, at humoren ikke kun rummer potentiale for at overskride identitetsmæssige grænser (jf. Jackson 2002), men også potentialet for at forstærke selv samme. Carl trodsede reglerne for den asymmetriske jokingrelation, og i stedet for at blive betragtet som en acceptabel, samlende Scherz i betydningen en harmløs spøg blev hans kommentarer opfattet som distancerende og hånlige böser Humor.

Regionale dele af en national helhed

Som nævnt indledningsvis udgør de unge i mit studie en gruppe af nationalskeptiske unge tyskere, der finder „en vis stolthed“, som Johanna udtrykte det, i ikke at referere til sig selv som tyskere. De unge tager afstand fra at definere sig selv i en national kontekst og er yderst bevidste om både den særligt belastede del af den tyske historie og en mere nutidig national kontekst, hvor højreradikale grupperinger vinder frem og gør krav på en etnisk afgrænset „tyskhed“, der står i modsætning til de mennesker, disse grupper betegner som „ikke-tyskere“ (Braunthal 2009:8). De unges afstandtagen fra at definere sig selv som tyskere skal altså ses i lyset af en til tider påtrængende og (for disse unge) problematisk national virkelighed. Men når de unge joker med regionale kategorier, enten foran skærmen til „Tatort“ eller mellem venner til en fest, tydeliggør de samtidig deres identifikation med en national kontekst, uagtet om de ønsker at definere sig selv i denne kontekst eller ej.

Flere af de unge pegede i løbet af feltarbejdet på fordelene i, at jeg havde en „neutral“ position i kraft af at komme „udefra“ som dansker i mødet med unge med forskellige (tyske) regionale baggrunde.⁹ Flere pointerede, at jeg med denne position havde mulighed for at stille spørgsmål, som kunne fornærme, hvis de blev stillet de unge imellem. Forståelsen af mig som „neutral“ er interessant, fordi den understreger, at de unge positionerer sig selv og hinanden inden for en national kontekst, som de ikke ser mig som en del af. Særligt tydeligt blev det, når vi i bofællesskabet om søndagen samledes foran skærmen til krimiserien „Tatort“ (se også Jensen 2012). Min franske bofælle Michel og jeg så også med hver søndag, men det var de unge tyskere, der efter at være vokset op med serien kunne grine af seriens karakterer og regionale stereotyper, ligesom det var dem, som over tid havde fundet frem til, hvilke regioner de bedst kunne lide. De forstod, hvorfor forskellige dialekter og regionale fordomme var morsomme, mens Michel og jeg ofte sad uforstående og måtte have forklaret, hvorfor de andre grinede. Når de unge joker med de regionale kategorier og stereotyper, udtrykker de med Herzfelds terminologi deres „kulturelt intime kendskab“ til den tyske nationale kontekst (Herzfeld 1997:170).

I Berlin bliver de unge konfronteret med hinandens samtidige forbundethed og forskellighed, og de jokingrelationer, der opstår med regionale forskelle som omdrejningspunkt, forener dem på tværs af historiske bevidstheder og regionale grænser. I det følgende udfolder jeg, hvordan de unge ved at „joke med joken“ om de regionale kategorier udfordrer forestillingen om det regionalt definerede Tyskland uden direkte at tilkendegive en national identifikation.

At joke med joken

Altså, når jeg i nogle situationer tænker: Virker jeg dum? Så tænker jeg – ah, jeg kommer fra øst, jeg er en lille smule dum, men jeg overspiller det så hellere og siger: Ja, jeg er dum, jeg kommer fra øst, ja, jeg er Ossi, jeg ved ikke noget om noget (griner). Faktisk slår jeg bare tilbage med de samme midler. Forskellene mellem øst og vest er overvurderede.

Frida overdriver de stereotype forestillinger om „Ossis“ og udfordrer derigennem forestillingernes betydning. Hendes brug af stereotyperne afspejler, at de unge ikke blot bruger humor til at identificere sig med eller distancere sig fra regionale kategorier. De „joker også med joken“, hvormed de sætter spørgsmålstegn ved selve diskursen om en regional bevidsthed i Tyskland. Ved at „joke med joken“ mener jeg, at de unge udfordrer de regionale grænser gennem en ironisk parodierende indstilling til de regionale kategorier (Boyer & Yurchak 2008). De unges udfordring af forskelle mellem øst og vest skal ses i lyset af, at kategorierne i visse tilfælde truer med at have substans, som Carls kritik af Stefan til Hannes' fødselsdag tydeliggjorde. Derfor kan de unge ikke blot afvise kategorierne som ikke-eksisterende. At ironisere over dem bliver en mulighed for at forholde sig flertydigt til dem og i denne forstand overskride dem med henblik på at skabe *et fælles rum*.

Yurchak beskriver, hvilken rolle ironi spillede i årene før og efter Sovjetunionens sammenbrud (Yurchak 1999, 2006). På baggrund af studier blandt unge i Skt. Petersborg og Moskva præsenterer han termen „stiob“ som russisk betegnelse for en subtil ironisk måde at forholde sig til de dominerende stereotyper i et samfund på gennem en form for „overidentifikation“ med de dominerende ideer eller normer (Yurchak 2006:250). Gennem stiob bliver grænserne mellem parodi, karikatur og oprigtighed flydende, hvilket gør det vanskeligt at vurdere, hvorvidt en person understøtter eller gør grin med sit objekt, eller om handlingen er et udtryk for begge dele på samme tid. Stiob overskrider med andre ord dikotomien mellem oprigtighed og ironi (ibid.). Den særlige flertydige attitude, som kommer til udtryk i stiob, opstår ifølge Yurchak og Boyer i sammenhænge, hvor de dominerende diskurser i et samfund bliver „hypernormaliserede“. I Sovjetunionens sidste år viste denne hypernormalisering sig i kraft af den officielle retoriks ensretning, formalisering og forudsigelige karakter (Boyer & Yurchak 2008:9). Boyer og Yurchak nævner begrebet „frihed“ i en amerikansk kontekst som eksempel på en sådan hypernormaliseret kategori (op.cit.10). Når jeg her fremhæver begreberne stiob og „hypernormalisering“, er det for at argumentere for, at regionalisme i Tyskland udgør en tilsvarende hypernormaliseret kategori med betydning for, hvordan de unge forholder sig til den regional-nationale tyske kontekst. Som nævnt indledningsvis tager de unge afstand fra at identificere sig som tyskere i

en national kontekst. Den ambivalente regionale positionering er netop derfor interessant, fordi den muliggør en distancering til en national enhed uden at tillægge de regionale forskelle betydning (se også Jensen 2012:43).

Sammenligneligt med Yurchaks pointe fra Rusland agerer de unge ud fra en stiob-indstilling, der gør det muligt for dem at positionere sig ambivalent uden entydigt at tage stilling til betydningen af de regionale kategorier i en tysk kontekst. I stedet for at stille sig i opposition til den offentlige diskurs om tysk regionalisme udfordrer de selve kategoriseringen ved at parodiere de regionale kendetegn – gennem måltider, øldrikning og italesættelser af „mentalitetsforskelle“ (op.cit.17). En sådan stiob-indstilling gav Christof udtryk for, da vi talte om regionale dialekter.

Det handler om stereotyper. Manifesterede tænke-måder. Hvis nogen taler rigtig bayersk, tænker jeg, at han lever fuldstændig af bjergmælk og ko (griner), totalt åndsvagt. Altså, jeg tænker det ikke, men det er de ideer, der er.

Christof refererer til den dominerende forestilling om regionale forskelle og tager ikke entydigt afstand fra den. Snarere forholder han sig ambivalent til den regionale kategori. Han fremfører den stereotype forestilling om folk fra regionen Bayern i syd, samtidig med at han underspiller betydningen af udsagnet ved at lægge afstand til det. På den måde forholder han sig i sidste ende ikke til, hvorvidt forskellen er der eller ej. Hans positionering er ikke passiv, men ambivalent. En stillingtagen, der afspejler både-og snarere end hverken-eller i forhold til betydningen af den tyske regionalisme. I kraft af den flertydighed, som den ironiske stiob rummer, bliver det, som de ovenstående eksempler tydeliggør, muligt for de unge ikke blot at bruge humor til at opretholde en social orden i en stabil jokingrelation (Radcliffe-Brown 1968), men også at udfordre de dominerende stereotype forestillinger i den sociale kontekst (Yurchak 2006:273). Hvor de unge i deres jokingrelation stiller spørgsmålstejn ved betydningen af forskellene, kan stiob forklare, hvordan de mere grundlæggende udfordrer og overskrider forestillingen om regionalisme i Tyskland. En afsluttende uddybning af denne pointe følger her.

Et år efter feltarbejdet var jeg tilbage i Berlin og til middag hos Johanna i hendes bofællesskab i Neukölln. I løbet af aftenen faldt samtalen flere gange på hendes bayerske baggrund. Hun redegjorde med et glimt i øjet for, hvordan man fejrer Oktoberfest i München, og udtrykte en jokende distanceret attitude over for Bayern. Da jeg senere på aftenen trak en øl op af tasken, en bayersk Augustiner, påpegede hun straks, at den var fra Bayern, og at „det er den bedste øl, der findes“. Bemærkningen fik mig til at grine og påpege det pudsige sammentræf mellem øllens kvalitet og hendes regionale baggrund. Hertil svarede Johanna prompte

i en lettere fornærmet tone, at hun ikke var „lokalpatriotisk“. Johanna vil ikke være bayersk patriotisk, men bruger samtidig netop denne regionale baggrund til at positionere sig over for sine venner, når hun fortæller dem om Oktoberfest-traditionen i Bayern. Hun udtrykker en ambivalent positionering, der viser sig i en „overidentificering“ (Yurchak 2006:84) med denne regionale kategori. Johanna positionerer sig ikke blot i en jokingrelation mellem sig selv og sine venner, men joker også med joken om regionale forskelle og fastholder på samme tid en regional identifikation, mens hun tager afstand fra den. Den regionale bevidstheds allestedsnærvær i en tysk kontekst bevirker, at de unge hverken kan eller vil stille sig direkte i opposition til det regionale.

Grænseoverskridelser

I denne artikel har jeg vist, hvordan en gruppe unge tyskeres humoristiske markering af regionale grænser udgør en flertydig national identitet, som rummer både afstandtagen til og identifikation med den tyske nation. Artiklens pointe er, at den humoristiske fremhævelse af regionale grænser rummer en overskridelse af disse grænser og en markering af et fællesskab på tværs af disse grænser. De unge bruger humor til at positionere sig ambivalent, således at de tydeliggør og underspiller deres regionale tilhørsforhold på samme tid. Denne positionering muliggør, at de på samme tid kan markere regionale grænser og indgå i en national enhed, der overskrider disse grænser. De unges enighed om at positionere sig humoristisk ud fra regionale kategorier kendetegner deres fælles nationale identifikation. De unge, som artiklen handler om, ekspliciterer en form for flertydig national identifikation, der gør sig gældende for unge i Berlin, der deler tid og rum i en særlig social kontekst. Ikke desto mindre foreslår jeg, at artiklens perspektiv på regional og national identitet kan have relevans for studier af national identitet uden for denne kontekst. Som professor i tysk ved CBS Per Øhrgaard peger på i en gennemgang af Tysklands historiske betydning for Europa, er det måske mere „normalt“ *ikke* at have et „normalt“ forhold til sin nations historie end at have det (Øhrgaard 2009:20).

Noter

1. Dette og de følgende citater i denne artikel er oversat af LVJ.
2. Dette udtryk kommer fra bloggen Übertrieben Deutsch (2012).
3. Når jeg refererer til *Heimat*, er det i denne sammenhæng som en emisk term, mine informanter brugte i en national kontekst. Heimat som analytisk begreb er beskrevet i utallige udlægninger

af koblingen mellem identitet og lokaliserede tilhørsforhold i en tysk kontekst (for gennemgang se fx Applegate 1990).

4. Se fx „Bayrische Witze“ (Schenk 1978), „Der Urberliner im Witz, Humor und Anekdote“ (Ostwald 1938) eller „Die Schwaben in der Geschichte des Volkshumors“ (Keller 1907).
5. Dele af artiklen er en forkortet gengivelse af specialekapitlet „Ironi, Scherz og böser Humor“ (Jensen 2012).
6. I denne artikel optræder alle informanter med pseudonymer.
7. Udtalelsen stammer fra en paneldebat på Maxim Gorki Teatret i anledning af opsætning af teaterstykket „Die Überflüssigen“ (De overflødige).
8. Herfra oversætter jeg Radcliffe-Browns „joking relationships“ til „jokingrelationer“.
9. Selvom en neutral position sjældent er mulig for den etnografiske feltarbejder, er det interessante her ikke min egentlige „neutralitet“, men de unges forståelse af mig som neutral, fordi jeg er dansker – og altså kom udefra i relation til en *national* tysk forståelsesramme.

Søgeord: Tyskland, Berlin, identitet, nationalisme, humor, joking relationships

Litteratur

Anderson, Benedict

2006 [1983] *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London & New York: Verso.

Applegate, Celia

1990 *A Nation of Provincials. The German Idea of Heimat.* Berkeley, Los Angeles & Oxford: University of California Press.

Apte, Mahadev L.

1985 *Humor and Laughter. An Anthropological Approach.* Ithaca & London: Cornell University Press.

Barth, Fredrik

1969 *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference.* Bergen, Oslo: Universitetsforlaget.

Berdahl, Daphne

1999 *Where the World Ended. Reunification and Identity in the German Borderland.* Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.

Borneman, John

1992 *Belonging in the Two Berlins. Kin, State, Nation.* Cambridge: Cambridge University Press.

1993 *Uniting the German Nation: Law, Narrative, and Historicity.* *American Ethnologist* 20(2):288-311.

1998 *Grenzregime (Border Regime). The Wall and its Aftermath.* In: T. Wilson & D. Hastings (eds): *Border Identities. Nation and State at International Frontiers.* Pp. 162-90. Cambridge: Cambridge University Press.

- Boyer, Dominic
 2001 Yellow Sand of Berlin. *Ethnography* 2(3):421-39.
 2006 Ostalgie and the Politics of the Future in Eastern Germany. *Public Culture* 18(2): 361-81.
- Boyer, Dominic & Alexei Yurchak
 2008 Postsocialist Studies. Cultures of Parody and American Stio. *Anthropology News* 49(8):9-10.
- Braunthal, Gerard
 2009 Right-wing Extremism in Contemporary Germany. London: Palgrave.
- De Soto, Hermine
 1998 Reading the Fools' Mirror: Reconstituting Identity against National and Transnational Political Practices. *American Ethnologist* 25(3):471-88.
- Douglas, Mary
 1968 The Social Control of Cognition. Some Factors in Joke Perception. *Man* 3(3):361-76.
- Dyke, Elizabeth A. Ten
 2001 Dresden. Paradoxes of Memory in History. London & New York: Routledge.
- Fabian, Johannes
 1983 Time and the Other. How Anthropology Makes Its Object. New York: Columbia University Press.
- Falter, Jürgen, Oscar Gabriel & Hans Rattinger
 2006 Sind Wir ein Volk? Ost- und Westdeutschland im Vergleich. München: Verlag C.H. Beck
- Fernandez, James W. & Mary Taylor Huber
 2001 Irony in Action. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Gellner, Ernest
 1994 [1983] Nations and Nationalism. Ithaca & New York: Cornell University Press.
- Glaeser, Andreas
 2000 Divided in Unity. Identity, Germany and the Berlin Police. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hartigan, John
 2009 What are You Laughing at? Assessing the "Racial" in U.S. Public Discourse. *Transforming Anthropology* 17(1):4-19.
- Herzfeld, Michael
 1997 Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-state. New York & London: Routledge.
- Høffding, Harald
 1967 [1916] Den store Humor. En psykologisk studie. København: Gyldendals Uglebøger.
- Jackson, Michael
 2002 The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity. København: Museum Tusculanum Press.
- Jenkins, Richard
 2008 Social Identity. New York: Routledge.

- Jensen, Louise Vang
2012 Berlin er en ø i Tyskland. En antropologisk analyse af identitetsdannelse blandt unge tyskere i Berlin 20 år efter murens fald. København: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Kapferer, Bruce
1988 Legends of People, Myths of State. Violence, Intolerance, and Political Culture in Sri Lanka and Australia. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Keller, Albrecht
1907 Die Schwaben in der Geschichte des Volkshumors. Freiburg: J. Bielefelds Verlag.
- Ostwald, Hans
1938 Der Urberliner im Witz, Humor und Anekdote. Berlin: Paul Frankes Verlag.
- Palmer, Jerry
1994 Taking Humour Seriously. London & New York: Routledge.
- Pedersen, Morten Axel
2011 Mischievous Souls. In: M.A. Pedersen: Not Quite Shamans. Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia. Pp. 183-215. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Radcliffe-Brown, Alfred R.
1968 Structure and Function in Primitive Society. London: Cohen & West Ltd.
- Sabonis-Chafee, Theresa
1999 Communism as Kitsch. Soviet Symbols in Post-Soviet Society. In: M.A. Barker (ed.): Consuming Russia. Popular Culture, Sex and Society Since Gorbachev. Pp. 362-82. Durham & London: Duke University Press.
- Schenk, Wolf
1978 Bayrische Witze. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag.
- Yurchak, Alexei
1999 Gagarin and the Rave Kids. Transforming Power, Identity and Aesthetics in Post-Soviet Nightlife. In: A.M. Barker (ed.): Consuming Russia. Popular Culture, Sex, and Society since Gorbachev. Durham & London: Duke University Press.
2006 Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation. Pp. 76-109. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Øhrgaard, Per
2009 Tyskland. Europas hjerte. Et essay. København: Gyldendal.

Webkilder

- Hate Your Heimat
2012 <http://hateyourheimat.wordpress.com/>. Seneste adgang 26.05.2012.
- Titanic
2012 <http://www.titanic-magazin.de/postkarten/karte/meine-erste-banane-111989-1837/>. Seneste adgang 26.05.2012.
- Übertrieben Deutsch
2012 <http://uebertriebendeutsch.blogspot.com/>. Seneste adgang 26.05.2012.

